Emil Botta. Ipostazele oniricului

Prof. univ. dr. IULIAN BOLDEA
Universitatea „Petru Maior" Târgu-Mureş

Abstract

Emil Botta. The Hypostases of the Oneiric

Emil Botta is one of the most original Romanian poets. He assumed the condition of the damned poet and refused to be included in any pre-established category. He willingly created a mask for himself and played a part. Nevertheless, this was more than just an image since it actually reflected his true inner self. The poet was acutely aware of the profound distinction between the "face" and the "mask", between the spirit and the body.

His poetry is a singular one in the 20th Century Romanian literature. It is situated somewhere in between the disabused meditation and the ontic ceremony, the poet trying to perceive beyond the horizon of reality into the mysterious horizon of transcendence.

Keywords: *Emil Botta, Romanian poetry, oneiric, visionary, damnation*

Hamletianismul lui Emil Botta, de care s-a făcut atâta caz, nu e neapărat o poză. E, în ipostaza aceasta, naturaleţe şi adevăr al fiinţei şi al rostirii, o doză de îndoială şi de scepticism, este şi livresc, dar, în acelaşi timp, şi expresivitate studiată, toate acestea într-un amestec în care elementele componente sunt destul de greu de disociat. O tristeţe iremediabilă, cu ecouri metafizice, pluteşte deasupra acestor versuri, în ciuda caracterului lor teatralizant, ori a aspectului de farsă al unor înscenări, fapt observat şi de criticul Ion Pop, care subliniază modernitatea unei asemenea poezii: „*Conştiinţă acut modernă, Emil Botta face poezie „convenţională" împotriva convenţionalului, insinuând, încă de la debutul din 1937 cu Întunecatul April, necesitatea unei maxime libertăţi de mişcare a actului creator. Transformată în spectacol, lumea e pentru el o imensă magazie de recuzită la dispoziţie - decoruri, ipostaze, costume, gesturi; mod de a rosti o anume neîncredere în real, expresie a unui particular scepticism. Cele mai multe din vechile sale poeme ascund parcă, în adânc, ca pe o invizibilă coloană vertebrală, versul Glossei eminesciene: «Alte măşti - aceeaşi piesă». Consumându-şi lucid drama, pusă sub semnul tristeţii de a nu mai putea participa fără cenzură la dinamica existenţei, poetul îi conferă o marcată notă spectaculară, supralicitând efectele scenice, dilatând cu bună ştiinţă gesticulaţia, conferind tonului discursiv un patetism care se anulează doar parţial în excesul său: caricatură a unei vieţi desfăşurate pe coordonate*

BDD-A19467 © 2011 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:45:06 UTC)

tragice - dar dintr-o asemenea expresie rezultă tocmai jocul dublu făcut de poet, între tragedia reală şi cea exprimată - distanţă a îndoielii, traiect al fundamentalei melancolii."

Privirea abulică aruncată asupra unei lumi în derivă, scepticismul şi dezabuzarea provocate de un univers ce poartă în carnea sa de abur semnele extincţiei, toate acestea se aliază, în cazul lui Emil Botta, cu un anume „alexandrinism," pe care îl remarca Eugen Ionescu, alexandrinism materializat în cultul expresiei frumoase, în rafinamentul dicţiunii lirice şi fastul imagistic. Tot Eugen Ionescu făcea referire la teatralitatea funciară a poemelor lui Emil Botta, poeme în care eu-l e într-un perpetuu dialog cu sine, asumându-şi un rol, o mască lirică, totuşi de inexprimabilă autenticitate.

Lirica lui Emil Botta se caracterizează, pe de altă parte, şi printr-un patetism oracular şi o frenezie imagistică de sursă romantică, printr-o ironie teatralizantă ce spiritualizează lucrurile şi făpturile, conferindu-le un contur himeric şi o deschidere spre fantasticul aspectelor umile ale existenţei. Poetul însuşi se închipuie, cum scrie Eugen Simion, în ipostaza unui El Desdichado aflat într-un univers marcat de semne hieratice ale extincţiei şi ale umbrei: „*Singur umblam prin desime,/ prin a Rusalelor codru vestit./ Negru de tristeţe, tristeţii sortit,/ singur umblam prin desime./ Când auzit-am auzit/ glas ca de zimbri, metalic, ascuţit:/ Briareu!/ Aici în desime nu-i nime,/ doar păgânească treime,/ tăcutele doar elocinţi vegetale şi ziulica şi eu./ Ah, e codrul, titanul cu braţe o mie,/ strămoşul codru e Briareu./ Şi mi-a dat domnul neliniştea setei nebune,/ rubedenia vulcanelor crăpate de sete,/ simpatia stâncii, a focarelor bete,/ purtam pe buze munţi de cărbune!/ Ai băut a vieţii şi a morţii frumuseţe toată,/ codrule mare, Briareu!/ Dar gura mea e gură de cântec, fântână secată,/ gură de iad căreia îi e sete mereu.*"

Peisajele lirice pe care le transcrie Emil Botta în multe poeme sunt marcate, în subsidiar, de umbra timpului atotprezent, ce ameninţă fiinţa, dar, în acelaşi timp, deschide şi o zare spre eternitate. Privirea nostalgică a eu-lui aşează elementele firii într-un contur idealizant, le acordă un halou utopic, de vrajă melancolică şi de miraj al amintirii reculese. Codrul devine, precum în versul eminescian, o figură cvasimitică tutelară, cu inflexiuni simbolice, figură ce participă la ritualul existenţei: „*Mă duce dorul către umbre iară,/ străbune codru, vechiul meu Alcide,/ cu gure dulci m-au sărutat silfide,/ m-a prins, în plasa ei, plăcuta seară./ Nu-s astre-n cer câte visez iubi,/ nu-i noapte-atâta câtă ard să port,/ departe-s, vai, de-al veşniciei cort;/ în umbra lui regească vrere-aş fi!/ Veste s-a dus că nu mai suntem tineri,/ s-a istovit al tinereţii pas.../ Din focul clipei stinse ce-a rămas?/ Lacrime doar, ce-s partea crudei Vineri./ Război am vrut, mă rog acum de pace,/ străbune codru, vechiul meu Alcide,/ în poartă bat şi te implor: deschide./ Sunt, tot, o noapte. Frig mi se mai face.*"

BDD-A19467 © 2011 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:45:06 UTC)

„Frigul," „umbra," „focul clipei," „Himera" sunt figuri metaforice emblematice pentru lirismul lui Emil Botta, lirism impregnat de fiorul de taină al visului şi de ecouri livreşti, dar şi de o neîndoielnică ipostază spectacular-fantezistă. Tema iubirii stă, la acest poet, sub semnul unei melancolii grele, difuze, sub apăsarea unui „*dor fără saţiu*" dar şi sub amprenta nedesăvârşirii sentimentului, a indeterminării ce domină gesturile şi vorbele nerostite: „*Tu erai apa care doarme,/ eram ţărmure înmărmurit,/ şi ce braţe de piatră avea/ stânca sciţilor, acel ţărmure scit!/ Şi mă făcui vultur pleşuv,/ pasăre de foc ce vultureşte căta,/ braţ de văpăi vultureşte îmbrăţişa/ apa, apa care dormea./ În rătăcire m-am rătăcit,/ în ceruri gigante printre nori./ Şi în rătăcire eram fericit,/ dând uitării acel ţărmure scit*."

Imponderabile şi vizionare, poemele lui Emil Botta se regăsesc sub semnul unei atracţii către adâncurile insondabile ale fiinţei, către himerele cele fără chip şi corp, către care eu-l poetic se simte atras implacabil („*Vine un chip fără chip,/ vine o voce fără voce,/ un sunet fără sunet,/ vine o faţă fără faţă,/ vine canalia cea luminoasă,/ cu aripi mii./ Şi ce ţesătură,/ ce scriere cuneiformă,/ ce misterioasă,/ ce ţepi de arici/ în fluturare hidoasă!/ nu mă lupt cu tine/ ca Iacob cu îngerul,/ nu mă cosi, nu mă secera,/ nu mă cheamă Iacob,/ sunt altcineva./ Făpturile visului meu/ sunt preacurate,/ mâinile mele sunt ostenite,/ la piept aşezate./ A sunat stingerea/ şi se lasă linişte, linişte./ Şi numai cristali/ şi doar minerale/ în spelunca din vale*").

Pusă sub semnul vizionarismului crepuscular şi al fanteziei onirice, poezia lui Emil Botta are ţinuta orfică a creaţiei de autentic fior ontic, în care făptura poetului se confruntă cu propriile-i himere şi cu abisurile lumii.

Poezia lui Emil Botta are un caracter cu totul aparte, o individualitate incontestabilă în contextul lirismului interbelic. ***Întunecatul April***, volumul său de debut din 1937, a fost primit de critica literară a vremii tocmai în sensul „*semnelor noi de lirism*" pe care le aducea cu sine. Vladimir Streinu observă, într-un articol de întâmpinare, intitulat chiar ***Semne noi de lirism***, mărcile specifice ale acestui volum, stabilind şi anumite filiaţii: „*Volumul său de versuri Întunecatul April înnoieşte lirismul nostru cu un timbru grav ce se înalţă din vecinătatea umorului negru, cu o intensitate emotivă împerecheată deseori cu luciditatea propriei luări în derâdere; ne primeneşte gustul literar cu o sinceritate către care suntem bucuroşi să observăm că poezia noastră, după atâtea voite sterilizări, se îndreaptă din nou, dar mai ales cu o figuraţie, deşi simplă, puternică şi originală. Încât, chiar de la începutul carierei poetice a d-lui E. Botta, am putea vorbi despre o interesantă identitate lirică (…). Cum nu stăm acum să stabilim filiaţiuni certe, ceea ce ne apare ca indiscutabil în legătură cu Emil Botta este că poezia sa reprezintă la noi un ultim filtraj al toxinelor lui Edgar Poe, trecute mai întâi prin şirul poeţilor francezi de după Apollinaire*."

Simularea, voinţa de mistificare sunt trăsături subliniate şi de Cornel Robu: „*Toate - echivoc subminate printr-un voit aer de teatralitate, de duplicitate, de*

BDD-A19467 © 2011 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:45:06 UTC)

impenitentă simulare şi mistificare. «Spectacolul liric», astfel regizat, îşi păstrează totuşi un suflu de irepresibilă sinceritate şi naturaleţe, având darul să cristalizeze paradoxalul efect de a neutraliza prin autosarcasm şi, concomitent, de a exaspera frenetic patosul stării de criză, debitat cu înfrigurată fervoare, cu o voluptate a autoflagelării împinsă la limitele paroxismului: romantica exaltare şi romantica ironie se salvează reciproc - diversiune şi contradiversiune - menţinând discursul şi gestica, fără abatere, în registrul grav şi elevat, evitând totdeauna riscul hazului facil ca şi pe cel al declamaţiei emfatice; nu întotdeauna, poate, pe cel al supralicitării manieriste."

Poezia ***Un dor fără saţiu*** a fost publicată pentru prima oară în volumul ***Pe-o gură de rai***, din 1943 şi se detaşează printr-o subtilă întrepătrundere a realului şi fanteziei de sursă manieristă, a convenţiei estetice şi a trăirii pure. Afectele nu mai sunt, aici, camuflate dedesubtul unor măşti, nu mai sunt distribuite în roluri, ci, mai curând, se lasă transcrise în registrul unei subiectivităţi prin care autorul caută să-şi descifreze, prin modalităţile liricului, propriile tribulaţii, trăiri şi resurse interioare.

Eu-l liric resimte, în adâncul său, o stare de imprecizie ontică, de tulburătoare nelinişte în faţa nepătrunsului existenţei, o aspiraţie perpetuu neîmplinită spre un absolut, întrezărit abia, niciodată atins. Himera, năluca unui nesaţ nicicând destins, sunt ale unei fiinţe ce-şi asumă propriile limite ale condiţiei omeneşti, marcată de fragilitate şi de perisabil, dar care trăieşte şi năzuinţa spre o transcendenţă mântuitoare. E, în fond, vorba de ambivalenţa şi ambiguitatea proprie oricărei conştiinţe umane, fixată tiranic în modelele şi tiparele biologice ale unui trup, dar, în acelaşi timp, livrată revelaţiilor şi iluziilor ce o transcend, ce-i circumscriu condiţia.

Eu-l îşi mărturiseşte, în versuri de o tulburătoare simplitate, austere şi transparente în acelaşi timp, dubla apartenenţă; odată la timpul terestru, cu constrângerile şi avatarurile sale şi, pe de altă parte, la un timp nedeterminat, de sorginte cosmică, un timp al misteriilor transmundane şi al iluziei eliberatoare. În acest fel, între lumea interioară, a unei conştiinţe ce resimte cu acuitate propriile sfâşieri sufleteşti, şi spaţiul exterior, colorat de o diafană amprentă himerică, se edifică o corespondenţă neîndoielnică. Consubstanţialitatea între cei doi termeni ai ecuaţiei poetice, eu şi univers (un univers al tainei şi iluziei, al nedesăvârşirii şi infinirii) dă expresia caracteristică acestor versuri: „*De un dor fără saţiu-s învins/ şi nu ştiu ce sete mă arde./ Parcă mereu, din adânc,/ un ochi răpitor de Himeră/ ar vrea să mă prade./ Şi pururi n-am pace,/ nici al stelei vrăjit du-te vino în spaţii,/ nici timpii de aur, nici anii-lumină,/ izvoare sub lună, ori dornică ciută,/ nimic nu mă stinge, nimic nu m-alină/ şi parc-aş visa o planetă pierdută.*"

BDD-A19467 © 2011 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:45:06 UTC)

Privirea halucinată a poetului are o încărcătură tragică. Damnarea rezultă aici din neputința asumării unei condiții apolinice în fața unei existențe convulsive și de o ineluctabilă diversitate. Tentația irealității, a acelui fior de umbră și de mister ce se află dincolo de fața lămurită, clară a lucrurilor conferă versurilor o expresivitate onirică. În fața adevărurilor arhetipale, a tainelor genezice, a adevărurilor ultime, glasul poetului are inflexiuni de înfiorare și de gravitate nestilizată, este sublimat până la șoapta ce amintește incantațiile rituale. Finalul poeziei este revelator în acest sens, al transcrierii unei neliniști fundamentale a ființei ce nu-și găsește rostul și locul, aflându-se sfâșiat între extremele trăirilor și ale rostirilor sale („*E atâta nepace în sufletul meu,/ bătut de alean și de umbre cuprins…/ Un dor fără saţiu m-a-nvins,/ și nu știu ce sete mă arde mereu*").

Nu puține sunt ilustrările gramatical-stilistice ale negației, fapt ce ilustrează tocmai refuzul poetului de a se fixa într-o condiție dată, starea de inconfort pe care i-o provoacă determinarea, conturul tiranic al individuației. Himera, iluzia pe care o urmărește poetul poate fi și poezia, întrupare imponderabilă a gândului, relief armonic și inconstant al lumii încrustat în vers. ***Un dor fără saţiu*** e arta poetică a unui autor de o incontestabilă autenticitate a trăirii și rostirii.

Lirica lui Emil Botta are, cum s-a constatat, o singularitate pronunțată, un sunet aparte în ansamblul lirismului românesc al secolului al XX-lea. Poemele sale se situează, cele mai multe, la întrepătrunderea dintre meditația dezabuzată și ceremonia onirică, autorul scrutând hotarele de dincolo de existența empirică, orizontul de mister al transcendenței, ca și suavitatea clipei ce trece fulgerător în neant. Pe de altă parte, trebuie să observăm că în versurile lui Emil Botta se produce o dualitate funciară, o dedublare a rolurilor. Eu-l liric este, în același timp, regizor, martor și actor al propriilor trăiri și neliniști, studiindu-și cu luciditate și abulie gesturile, himerele și iluziile. Ion Pop, într-un studiu intitulat sugestiv ***Elegia „realului imaginar"***, notează că „*deși «retoric» și uneori «anecdotic», el este astfel într-un chip cu totul particular: poezia sa se constituie ca stil discursiv, ca spectacol al reconstituirii stilistice a propriei sale alcătuiri. Este mereu evident că poetul își înscenează fantasmele, fără a dezvolta însă și o «acțiune» propriu-zisă; pe primul plan se situează modalitatea rostirii. Ca și până acum, acest lirism vizionar rămâne disciplinat de o impecabilă ritmică, elaborat cu un particular simț al muzicalității cuvântului, cu o grijă vădită pentru puritatea dicțiunii. În marele teatru al lumii, poetul compune adevărate tirade, construcții savante, de o prețiozitate studiată, cultivând un mimetism stilistic de mare efect - sinteză în care tonul arhaic-cărturăresc se întâlnește cu limbajul voit neologistic, menit să marcheze distanța critică, ironică, a scriitorului față de propriul text*."

BDD-A19467 © 2011 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:45:06 UTC)

Volumul ***Întunecatul April***, din care face parte şi poezia ***Fantasmagoria***, a apărut în anul 1937 şi a fost considerat cel mai reprezentativ pentru poetica lui Emil Botta, pentru viziunea sa asupra lumii, dar şi pentru mijloacele poetice specifice. Pompiliu Constantinescu, în comentariul dedicat volumului, observa că „*este în poezia d-lui Botta un exces de imagine, poate o facilitate şi o dexteritate (reminiscență suprarealistă?) de care nu trebuie totuși să-l condamnăm; acest fel de a zburda printre elemente cosmice, de joc clovnesc printre aștri, ascunde un zbucium real, de tragică paiață care plânge în surdină. Fiindcă originalitatea d-lui Botta este de a glumi cu dramele sale, de a le regiza în decoruri solemne, pe care le surpă apoi prin umor; poetul stă după cortină, urmărește spectacolul dorințelor sale grandioase și, când simte că și-au luat câmpii, le potolește, impunându-le drastic o tumbă din înălțimi pe pământ. Lirism și autoironie fraternizează într-un prețios dozaj de imagine, de constrângere interioară adesea*."

Poezia ***Fantasmagoria*** se înscrie în acelaşi regim al oniricului şi al halucinantului fantezist. Poetul imaginează o scenă a regresiunii elementelor înspre starea lor originară, înspre stadiul lor embrionar. Este închipuită aici o viziune a reculului spre increat. De fapt, modalitatea primordială de expunere a faptului liric este invocația, o invocație ce are şi reflexe magico-rituale, cu o tentă filosofică abia sugerată, aluziv. Lucrurile sunt imaginate nu în stadiul lor matur, încheiat, ci în acela al neîmplinirii, al desfăşurării lor în timp: „*Stele ascunse în telescop,/ întoarceți-vă-n cer./ Douăzeci de ani astronomul miop/ ca să vă caute ca pe mioare un oier.// Priviri, la matcă vă-nturnați/ ca ploaia, ca izvoarele./ Orbul care v-a pierdut cere să-i redați/ luna și soarele*." Ultima strofă a poeziei face referire şi la umanitate. Oamenii, cu dinamismul şi reflexivitatea lor, sunt reprezentaţi în ipostaza de virtuale pietre, revenind astfel la stadiul inerției originare („*Melci, reintrați în cocioabe,/ cenușă revino în focuri și-n vetre,/ copaci, întoarceți-vă în muguri, în boabe,/ și voi, oameni, în pietre*"). De fapt, Emil Botta transcrie în poezia sa o apocalipsă întoarsă, cu reprezentarea universului care dispare în punctul de origine, în vârtejul increatului inițial.

Postura de poet damnat, ce refuză încadrările de orice fel, şi îşi confecţionează cu bună ştiinţă o mască, un rol, este cea care i-a conferit singularitate şi originalitate lui Emil Botta. Asumându-şi condiția poetică şi existenţială sub spectrul teatralităţii tragice, poetul are conştiinţa discrepanţei evidente dintre „faţă" şi „mască", dintre spirit şi trup, a rupturii ineluctabile dintre eu-l adânc, cu toate străfundurile sale nebănuite şi tribulaţiile eu-lui de suprafaţă, cu gesturi mecanice, cu trăiri convulsive, lipsite parcă de o logică bine precizată. Cu toate acestea, „poza," „rolurile" asumate de poet nu sunt simple artificii ori simulacre lipsite de orice consistenţă, ci, mai curând, semne exterioare ale unor trăiri extreme, de o autenticitate a substanţei ontice lipsită

BDD-A19467 © 2011 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:45:06 UTC)

de orice echivoc, chiar dacă încifrată în cod alegoric ori în întrupări fantaste ale viziunii.

Bibliografie selectivă

❖ Cristea Radu, Călin, ***Emil Botta. Despre frontierele inocenţei***, Editura Albatros, Bucureşti, 1984;

❖ Iorgulescu, Mircea, ***Rondul de noapte,*** Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1974;

❖ Manolescu, Nicolae, ***Istoria critică a literaturii române***, Editura Paralela 45, Piteşti, 2008;

❖ Manolescu, Nicolae, ***Literatura română postbelică***, Editura Aula, Braşov, 2001;

❖ Mihăilescu, Dan C., ***Întrebările poeziei***, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1988;

❖ Pop, Ion, ***Jocul poeziei***, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1985;

❖ Robu, Cornel, în ***Dicţionar analitic de opere literare româneşti***, vol. II, Editura Casa Cărţii de Ştiinţă, Cluj, 1999;

❖ Simion, Eugen, ***Scriitori români de azi***, I, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1978;

❖ Uricariu, Doina, ***Apocrife despre Emil Botta***, Editura Universalia, Bucureşti, 2001.

❖ Uricariu, Doina, ***Ecorşeuri: Structuri şi valori ale poeziei româneşti moderne***, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1990;

BDD-A19467 © 2011 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:45:06 UTC)